

سبک زندگی نبوی

حریت و استقلال و عزّت

مصطفی دلشاد تهرانی

فهرست مطالب

مقدمه	۹
۱. پیامبر اکرم (ص) بهترین نمونه زیست مطلوب	۱۱
۲. معنای نمونه و سرمشق قرار دادن پیامبر اکرم (ص)	۱۳
۳. رویکرد سبک‌شناسانه به اخلاق و رفتار پیامبر اکرم (ص)	۱۴
۴. نگارش رفتارشناسی پیامبر (ص)	۱۶
۴-۱. سیره و مغازی	۱۶
۴-۲. مآثر	۱۷
۴-۳. ادق و خصائص	۱۷
۴-۴. ذلالت عزت	۱۸
۴-۵. جامع‌ناری	۱۸
۵. روش‌شناسی استخراج سبک زندگی پیامبر اکرم (ص)	۱۸
۶. خلاصه سبک زندگی پیامبر اکرم (ص) - زندگی مسلمانان	۲۲
۷. اخلاق پیامبر اکرم (ص)	۲۲
۸. سبک زندگی فردی پیامبر اکرم (ص)	۲۵
۹. حریت و استقلال و عزت در زندگی	۲۵
حریت	۲۷
جایگاه حریت	۲۹
تفاوت حریت با آزادی در معنای متداول آن	۳۴
رسالت پیامبران	۳۸
پیام‌آور حریت	۴۸
جهت‌گیری تربیتی سیره پیامبر اکرم (ص)	۵۳
ویژگی‌های انسان حر	۶۳
خوشرویی و گشاده‌رویی	۶۳

۶۹	حیا و عفت
۷۷	کینه نداشتن و فریب ندادن
۸۱	موانع حریت
۸۹	استقلال
۹۱	جایگاه استقلال و حقیقت آن
۹۷	استقلال پیامبران
۱۰۳	راه رسم پیامبر اکرم (ص)
۱۰۹	راه و رسم اوصیای پیامبر (ص)
۱۱۹	عزت
۱۲۱	جایگاه عزت
۱۲۲	عزت چیست؟
۱۲۷	پیام آور عزت
۱۲۹	مدرسه عزت
۱۳۵	عزت در حماسه حسینی
۱۵۸	علل موجوده و مبنیة عزت
۱۵۸	اطاعت خدا
۱۷۱	تقوای الهی
۱۷۴	تقوای دلیل، نه تقوای فریب
۱۸۴	تقوای بصیرت، نه تقوای جهالت
۱۹۱	تقوای مصونیت، نه تقوای محدودیت
۱۹۶	تقوای ستیز، نه تقوای گریز
۲۰۵	انقطاع

۲۱۱ کمالات روحی و صفات کمالی

۲۱۱ انصاف

۲۱۲ قیام به حق و گرفتن حق

۲۱۲ گذشت در عین قدرت و بخشش، و پیوند

۲۱۳ فرو خوردن خشم

۲۱۴ صبر و استقامت

۲۱۵ شجاعت

۲۱۵ قناعت

۲۱۶ برآوردن از بی ریش

۲۱۹ نمایه

۲۲۷ منابع و مأخذ

۱. پیامبر اکرم (ص) بهترین نمونه زیست مطلوب

خداوند در قرآن کریم فرستاده گرامی اش را نمونه‌ای نیکو برای پیروی معرفی کرده است:

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ
الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا.»

هر آینه شما را در [راه و رسم] فرستاده خدا نمونه و سرمشق نیکو و پسندیده است برای کسی که به خدا را در روز از پسین امید دارد و خدای را بسیار یاد می‌کند.

پیامبر اکرم (ص) نمونه‌ای است والا در ارائه سبک زندگی ایمانی، معتدل، معنوی، سالم و پاک، عقلانی، پروادارانه و پراحسان که پیروی از آن، مطلوب‌ترین سبک زندگی را رقم می‌زند.

براین اساس است که امیر مؤمنان علی (ع) پیامبر را به عنوان نمونه‌ای بسنده معرفی کرده و به سرمشق‌گیری از آن حضرت سفارش نموده است:

«وَلَقَدْ كَانَ فِي رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ - كَافٌ لَكُمْ فِي الْأَشْوَةِ»^۱

در [راه و رسم] فرستاده خدا - که درود خدا بر او و خاندانش باد - تو را بسنده است در نمونه دانستن.

«فَتَأَسَّ بِنَبِيِّكَ الْأَطْيَبِ الْأَطْهَرِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ - فَإِنَّ فِيهِ أَسْوَةً لِمَنْ تَأَسَّى وَ عَزَاءٌ لِمَنْ تَعَزَّى، وَ أَحَبُّ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ الْمُتَأَسِّي بِنَبِيِّهِ وَ أَلْفُتْصُ لِأَثَرِهِ»^۲

پس - از پیامبر پاک و پاکیزه‌ات - که درود خدا بر او و خاندان او باد - بیرو، تن، او را نمونه بگیر، زیرا راه و رسمش سرمشقی است برای کسی که بخواهد تأسی جوید و انتمسابی است عالی برای کسی که بخواهد منتساب گردد و محبوب‌ترین بندگان نزد خداوند کسی است که از پیامبرش سبقت گیرد و قدم در جای قدم او گذارد.

بدین ترتیب با ارائه یک نمونه جامع و کامل در همه وجوه و در عینیت امور، مسلمانان مأمور اقتدای به آن وجود گرامی و کسی که پا در جای پای او گذارد، محبوب‌ترین بندگان نزد حضرت حق است؛ و این همان بیان کلام خداوند است که فرمود:

«قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ»^۳

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۶۰.

۲. همان.

۳. قرآن، آل عمران / ۳۱.

بگو: اگر خدا را دوست می‌دارید پس مرا پیروی کنید تا خداوند شما را دوست بدارد.

۲. معنای نمونه و سرمشق قرار دادن پیامبر اکرم (ص)

رسمش اساسی این است که سرمشق و نمونه قرار دادن پیامبر (ص) و پیروی از او و رسم آن حضرت در چه اموری است، و با توجه به مقتضیات زمان و مکان و تفاوت های اجتماعی و فرهنگی، این پیروی چگونه ممکن است؟ آیا سرمشق قرار دادن پیامبر، در پیروی از نوع خورد و خوراک و پوشاک و نوشاک، ظاهر ارزش مرکب محل زیست و مانند اینها است؟ یعنی پیروان واقعی آن حضرت کسانی اند که غذای همچون غذای وی بخورند؟ پوشاکی چون وی بپوشند؟ موی خود را مانند وی بپازایند؟ و همانندسازی در دیگر امور ظاهری و شکلی آن حضرت؟ یا نه؟ (دادن پیامبر اکرم (ص) و پیروی از راه و رسم آن حضرت، دریافت روح اعمال ظاهری و توجه به قواعد و اصول حاکم بر زندگی، و اخلاقیات وی، و دنبال کردن آنها، علاوه بر شرایط هر دوره و هر منطقه است؟

بدیهی است که امور شکلی و ظاهری در گذر زمان و در جاهای مختلف و با دگرگونی های اجتماعی و فرهنگی تغییر می‌کند و این امور، اموری ثابت و پایدار نیست؛ و آنچه می‌تواند پایدار بماند و پیوسته منبع الهام و پیروی باشد، روح حاکم بر ظواهر اعمال و اخلاقیات است.

مسلمانان از ابتدای ظهور اسلام به راه و رسم پیامبر توجه داشتند و جمعی از آنان تلاش می‌کردند تا آن را پی بگیرند. به تدریج رویکرد شکل‌گرایانه به راه و رسم زندگی پیامبر چیره شد و رویکرد به قواعد و اصول آن مغفول ماند، چنان‌که در آموزه‌ای از امام علی (ع) می‌توان رویکرد اصولی و نه شکل‌گرایانه به

نمونه گیری از پیامبر اکرم (ص) را دریافت. شریف رضی آورده است که شخصی نزد امیرمؤمنان آمد و از وی درباره این سخن فرستاده خدا (ص) پرسید که فرمود: «پیری را با خضاب بپوشانید و خود را به یهود شبیه نسازید.» حضرت گفت: «جز این نیست که آن بزرگوار که درود خدا بر او و خاندانش باد، در هنگامی این سخن را فرمود که دین [دارای کسان] اندک بود؛ لیکن اکنون که دامنه آن گسترش یافته، و پایه های آن استوار گردیده، پس هرکس هرگونه خواست رفتار کند، آزاد است.»^۱

سخن امام ناظر بر این است که این آموزه ها اموری شکلی است که تابع اوضاع و احوال اجتماعی و فرهنگی است و آموزه ای برای همه زمان ها نیست، و آنچه مهم است دریافت روح آموزه ها و قواعد و اصول حاکم بر آن ها است. این چیزی است که باید در رفتارشناسی پیامبر آموخت و در زندگی جاری ساخت.

۳. رویکرد سبک شناسانه به رفتار پیامبر اکرم (ص)

«سبک» در لغت به معنای گداختن زر یا سیم یا مانند آن، و در قالب ریختن آن ها است، و «سبیکه» پاره زر یا سیم گداخته شده و «سبکی» شده است.^۲ در دوره جدید آن را به معنای مجازی برای طرزی خاص از نظام و رفتار استعمال کرده اند.^۳ ولی مفهوم سبک قابل تعمیم است، یعنی می توان این مفهوم را برای حوزه های

۱. نهج البلاغه، حکمت ۱۷.

۲. کتاب العین، ج ۲، ص ۷۸۷؛ معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۱۲۹؛ لسان

العرب، ج ۶، ص ۱۶۲.

۳. نک: سبک شناسی، مقدمه، صص ۳-۴.

مختلف هنر و علوم گوناگون و نیز برای زندگی به کار برد.^۱ با توجه به معنای اصلی واژه «سبک» می‌توان آن را پیروی از راه و رسمی معین و مشخص، تابع چارچوب‌های خاص و استوار دانست، و همان‌طور که «سبیکه» پاره فلز گداخته شده و قالب‌ریزی شده است، «سبک» در هر حوزه‌ای که درگیر آن شود، دارای ویژگی اندازه‌یافتگی، استواری و مشخص است. در اصطلاحات اسلامی نزدیک‌ترین واژه‌ای که می‌تواند این مفهوم را به خوبی نشان دهد، واژه «سیره» است.

واژه «سیره» اسم مصدر از «سیر» است. «سین و یاء و راء» ماده‌ای است که بر گذشتن، روان شدن، و حرکت کردن در زمین است.^۲ «سیره» به معنای حالت خاص حرکت انسان، و نوع رفتار،^۳ و راه و رسم، و سلوک است.^۴ بنابراین می‌توان «سیره» را سیر رفتار و طریقه زندگی معنا کرد و از آن به سبک رفتار و سبک زندگی تعبیر نمود؛^۵ آن‌که در رفتارشناسی پیامبر مهم است دریافت سیره و سبک زندگی آن حضرت و قواعد و اصول کلی عملی ثابت حاکم بر حوزه‌های مختلف زندگی است.

قرآن کریم گذشته از آن‌که پیامبر را نمونه و سرمشق برای زندگی و زیست متعالی معرفی کرده، تصویری دقیق از آن حضرت ارائه کرده است که براساس آن می‌توان اخلاق و رفتارشناسی پیامبر را پاک و پیرایه‌هایی که دوستان گرافه‌گو و دشمنان کینه‌جو ساخته‌اند دریافت و روح حاکم بر رفتار و قواعد و اصول زندگی‌اش را راهنمای خویش ساخت.

۱. نک: سیره نبوی، صص ۱۵-۱۹.

۲. المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۴۷؛ لسان العرب، ج ۶، ص ۴۵۳.

۳. نک: لسان العرب، ج ۶، ص ۴۵۴؛ تاج العروس، ج ۳، ص ۲۸۷.

۴. نک: أساس البلاغة، ص ۲۲۶؛ اقرب الموارد، ج ۱، ص ۵۶۲.

۴. نگارش رفتارشناسی پیامبر (ص)

چون نگارش رفتارشناسی پیامبر سامان پیدا کرد، رویکرد شکل‌گرایانه در آن جریان یافت، و توجه به روح آن رفتارها و راه یافتن به قواعد و اصول زندگی از مجرای رفتارها یعنی سبک‌شناسی زندگی آن حضرت رنگ باخت؛ و آن‌چه می‌توانست با الگوگیری درست زمینه رشد و تعالی را برای هر انسان خواهان زندگی مطلوب فراهم کند، چنان‌که باید معنا نیافت.

گزارش‌های رفتار پیامبر در منابع تفسیری، حدیثی و تاریخی قابل جستجو است، و البته توجه به دخل و تصرف‌ها و جعلیات بسیار در آن لازم است با عرصه آشنایی آن کریم و با دقت‌های عقلی و ضوابط نقد گزارش‌ها، بدانچه قابل پذیرش است استناد کرد.

عالمان مسلمان، رفته رفته با نگاه تاریخی رفتار پیامبر را بیش‌تر گزارش کرده‌اند که این گزارش‌ها پس از پالایش می‌تواند راهی برای رفتارشناسی پیامبر و نیز شناخت سیره و سبک زندگی آن حضرت و قواعد و اصول آن باشد. مهم‌ترین رشته‌های تاریخی بابت آن عبارتند از: سیره و مغازی، شمائل، اخلاق و خصائص، دلائل نبوت و جامع‌نگاری.

۴-۱. سیره و مغازی

نخستین رشته‌ای که اندیشمندان مسلمان در آن به شرح یا گزارش‌های پیامبر پرداختند، سیره (به معنای اصطلاحی آن یعنی تاریخ پیامبر) و مغازی (به معنای جنگ‌های عصر پیامبر) است.

مطالب سیره و مغازی در دو گروه کتاب متمرکز شده است؛ تألیفات تاریخی، همچون: سیره ابن اسحاق (درگذشته به سال ۱۵۱ هجری)؛ سیره النبی،

تألیف ابن هشام (درگذشته به سال ۲۱۳ هجری)؛ المغازی، تألیف واقدی (درگذشته به سال ۲۰۷ هجری)؛ و تألیفات حدیثی - فقهی همچون: المصنّف، تألیف عبدالرزاق صنعانی (درگذشته به سال ۲۱۱ هجری)؛ المصنّف فی الاحادیث و الآثار، تألیف ابن ابی شیبّه (درگذشته به سال ۲۳۵ هجری)؛ صحیح البخاری (درگذشته به سال ۲۵۶ هجری) ضمن «کتاب بدء الخلق» و نیز در «کتاب الجهاد».

۴-۲. شیعیه

رشته دیگری که در این به توصیف رفتار پیامبر پرداخته شد، شمائل نگاری است که در آن ویژگی‌های رفتاری و رفتار جزئی آن حضرت به نگارش درآمد. از جمله آثار مهم در این رشته است: شمائل النبوة، تألیف ترمذی (درگذشته به سال ۲۷۹ هجری)؛ و شمائل الرسال، تألیف ابن کثیر دمشقی (درگذشته به سال ۷۷۴ هجری).

۴-۳. اخلاق و خصائص

رشته دیگری که اندیشمندان مسلمان بدان اهتمام دارند تا ویژگی‌ها و رفتار پیامبر را گردآوری و تدوین کنند، اخلاق و خصائص است. در تألیفات این رشته، آنچه به تحریر آمد ویژگی‌های عاقلانه، با حسی خصوصیات اخلاقی و رفتار پیامبر بود. از جمله تألیفاتی که در این رشته به قلم کشیده شد، آثار زیر است:

اخلاق النبى و آدابه، تألیف ابن حبان اصفهانی (درگذشته به سال ۳۶۹ هجری)؛ الشفا بتعريف حقوق المصطفى، تألیف قاضی عیاض (درگذشته به سال ۵۴۴ هجری)؛ کفاية الطالب اللبيب فی خصائص الحبيب یا الخصائص الکبری، تألیف جلال الدین سیوطی (درگذشته به سال ۹۱۱ هجری).